

приступи

Љиљана Шој

НЕБЕСКА ПОЕНТА ИЛИ БОЛОВАЊЕ У А-МОЛУ

Радован Бели Марковић: *Уклеџа авлија*,
Српска књижевна задруга, Београд, 2007.

„Испричаћу причу, а када се исприча прича,
онда је нешто бриге и другоме на врату.”

Чак и по мери скромности и опреза којима је склон Радован Бели Марковић, дошло је време да у Колу Српске књижевне задруге буду објављене изабране и нове приче овог врсног приповедача, новелисте и романијера у избору самог аутора. Време је било и раније, мада за добре књиге никада није касно, особито у држави у којој све касни и сви касне у одсуству јасног и ваљаног циља.

Бели Марковићеве приче и новеле са његовим романима чине јединствену и нераскидиву целину, што се наслућивало и раније а сада је недвосмислено јасно. Реч је о јединственом погледу на свет, јединственом погледу на књижевност и приповедне стратегије, јединственој топографији која није имала за циљ стварање регионалистичке нити реалистичке прозе, већ изузетно успешно универзализовање које је од једне микро-целине створило упоришну тачку, али и полуугу

којом ће се та тачка изместити из своје анонимности, обеспућености и безначајности и уздићи до митског места свеколике људске драме.

Дабоме да има примера у књижевности, нашој и светској, да писци нпр. једној породици, или једном топониму који постаје симбол, доделе улогу „центра света” или „центра историје”, те да таква средишта упијају у себе а потом еманирају вековна сазнања, митске представе, кључне и преломне историјске тренутке, чудесне визије, колективна сећања, непредвидљиве индивидуалности... Радован Бели Марковић све ово чини (стављајући у центар фантазмагоричну Горњу и Доњу Псачу које пресеца лајковачка пруга, као и ништа мање чудесне Ђелије, Бело Ваљево, Лајковац, Уб, Обреновац), али све ово чини мало другачије и мало личније од писаца са којима бисмо га могли (о)лако поредити у појединим сегментима приповедања или глобалним приповедним намерама. И управо то „мало другачије и мало личније” ствара битне разлике између Радована Белог Марковића и свих писаца са којима нам се у неком моменту (зарад теме, идеје, лика, језика, стила, атмосфере...) наметне згодно поређење и критички пријемчива аргументација.

Писац је полако, у деценијама заокруживања властитог опуса, све оне ствараоце са којима се годинама носио у властитом књижевном свету као са иницијацијама, лектирама, саговорницима, узорима, довео у тај сопствени имагинаријум да заједно поделе главоболне бриге око питања човека и света, живота и смрти, простора и времена, истине и измишљања, смисла и апсурда. Чини ми се данас сасвим беспреметним да пишући о Радовану Белом Марковићу помињем Достојевског, Мана, Кафку, Гогоља, Чехова, Крлежу, Андрића, Црњанског, Пекића, Киша, Стерију, Станковића, Михаиловића, Стевановића, Јосића; све ће их, баш као и песнике Попу, Павловића, Милутина Петровића, Љубишу Јоцића, Вујицу Решина Туцића, и к томе Бранка, Лазу и Ђуру, па још и Вука, Доситеја и Петронијевића, и многе друге, непоменуте, цитиране или „слободно препричане”, на своју „ћораву страну” довести и превести Бели Марковић, преко своје митске Колубаре, чудесном лајковачком пругом која не иде никамо, да би натенане са њима прозборио, „с љубављу и мучнином” што би рекао један амерички писац који баш никакве везе с овом причом нема. Или можда може и да има, с обзиром да је у једном другачијем времену и простору осећао сличну распетост између две опречне емоције: љубави према свету и мучнине од живота. Уистину велике љубави али и много веће мучнине.

Уверена сам све више да је Бели Марковићев велики диспут са страним и домаћим братственицима по перу тек један сегмент његове свеукупне метафизичке Приче О Целини непоправљиво разбијеној на болне, депресивне, апсурдне, меланхоличне крхотине. У тај сегмент

уложио је наш писац много енергије и страсти, духа и духовитости, спремности на игру и маштање; том сегменту он се често враћа као креативном моделу када га одвећ сколи гробљански задах и густи мрак псачанског универзума препуног нездравих магли, кухних ветрова, страшила и авети, вампира и иних живих мртваца, препуног врана које „на свет гледају погледом пуним умора и досаде” („То је, јамачно, поглед вране која однекуд зна да Венеција полако тоне”, завршава причу *Стрпашила* на себи својствен лирски, хуморно-иронични начин Бели Марковић, по ко зна који пут директно повезујући „поглед пун умора и досаде” са спознајом ноторних истина о животу надомак смрти, и свету надомак нестајања.)

Тананом линијом дубоког унутрашњег континуитета ниже Радован Бели Марковић своје приче настајале најмање четврт века, а да се тај, за људски век велики временски распон готово и не примећује, јер га и нису пратила контрадикторна лутања већ доследан, опсесиван велтаншаунг зрелог приповедача. Три циклуса (*Швајска коса*, *Уклеџа авлија* и *О свему ће причајти Гаврило*) уоквирена су двема изузетним кратким лирским прозама (*Свећа* и *Боловање*), чија је нагнутост над *онострано*, тако типична за прозни свемир Р. Б. Марковића, апсолутно обележила целину својим мутним, титравим, меланхоличним сјајем. *Свећа* је псачански мрак обасјала молитвеним позивом на опрост, или барем разумевање за све жртве и целате који су проминули кроз сопствене животе и ове прозе попут сенки. Незаборавна је реченица „Зли људи нису ништа друго доли особена врста добрих људи”, којом се наш писац сврстао у невелики ред стваралаца који не желе да буду судије, моралисти, тумачи, критичари, већ необични хроничари. Необични по томе што их чак ни време претерано не занима, барем не као битна или пресудна одредница људског живота и поступака. Историјско време, објективно и конкретно време, јесу само условне ознаке у Бели Марковићевом причању и *писанију*, симболи који омогућавају да читалац лакше прати и разумева његово кружење у *свевремену*, као и кружење његових јунака у *вечном понављању истиног*. Време је у псачанском универзуму антиепско, дакле лирско и субјективно. Оно није категорија, већ магла из давних, садашњих и будућих маглина. Зато се у имагинарном простору у којем су топоними такође само симболи, у вечном мимоходу тако лако срећу живи са мртвима, бивши са садашњима, стварни са измишљенима; стога би и кнез Мишкин ако га којим случајем пут нанесе у Бело Ваљево тамо постао „препишчик у одељењу за грађанска стања” зарад чега тамо „за кнежевом појавом нема никакове потребе”. А овим се, дакако, хоће рећи да је потреба за измишљањем равна свим другим људским потребама, можда чак и важнија од других потрештина, само што то сви не увиђају, а нарочито не тамо где „ниједан Горњанин зобницу мрака, тамо њиховог, нијед-

ном не би дао Доњанину, ни за васцели доњански мрак, приде пун цак погашених звезда” (*Глухо гоба*). Бели Марковић не крије да се од псачанског мрака брани управо измишљањем, и неуморним везом сатканим од лирских тлапњи у какве спада и нетом цитирана реченица, док броди између вере и неверице да ће га његове хронике, забелешке, читуле, притче, азбукопротреси, кутије, грађе, вербални материјали... заиста одбрани. Он увек наново, храбро и опсесивно, скенира мрак еда га овај не би коначно прогутао као и све његове јунаке које такође брани од заборава, заједно са коношцима о које су се вешали, мостовима са којих су скакали у бездан, успоменама које су их болеле, болештинама којима су се предавали, сновима који су их морили...

Однос између стварности и измишљања на непрекидном је вагању у Бели Марковићевој прози а језичак те прецизне ваге неуморно балансира између стварности и измишљања, стварности и „измишљања”, „стварности” и измишљања, „стварности” и „измишљања”. Сада ће неко рећи да ја фантазирам али ме неће узнемирити ни поколебати, јер ја доиста видим фантастичну реалност и реалну фантазију у свему чега се овај писац дотакне. Не волим дуже цитате, али за однос о којем управо говорим савршен је пример почетак Бели Марковићево приче *Сељак купује кафу*, који ће свакога снажно подсетити на Андрићеву причу о сељаку који купује косу, али ће сместа указати и на све разлике у приповедном приступу:

„Стоји сељак, ни млад ни стар, између два рата, између уобразиље и истине, историјског и свакодневног, између рушевина и зидина. Стоји сељак, с капом у рукама, пред убогим ћепенком, на крају века, без среће и туге, на аутобуској станици, у Белом Ваљеву, где ништа није његово и где никог не познаје, у дан који би, на извештан начин, могао да буде и петак, а и сама капа и његова је и није, па је такву, ни купљену ни остављену, премешће по рукама, као да се спрема да *наместити* своју слику из ране младости, док стварно негде, или можда иза света и ума, шуми Колубара и канура се потка и основа за ову једноставну причу која је ко зна колико пута започињана да би остала неиспричана, изгубљена у лошој организацији вербалног материјала.”

Радованов Сељак и јесте и није Андрићев Витомир, он је сенка књижевне сенке из наших некада обавезних лектира; он лелуја, безимен, између година, ратова, на крају а не на почетку прошлога века; он не тражи савршену алатку која би се у послу сродила са његовом руком и замахом, већ тражи одбрану за главу, од болне отеклине и гадне историје, од апса, шишања на нуларицу, јасеноваца и голубњаца, од Божјег и људског невремена, од вечности вазда несклоне сељаку. Он је још на земљи а већ на небу, на крилатом коњу којим је за живота бежао од немогуће љубави према младој учитељки која је сањала премештај из његове недођије у Бело Ваљево, са искуством рата

„под командом капетана Ашковића који и сам неће дуго, изван фелтонистике надахнуте отужним србовањем”, на равнодушном небу као што су и земља, и држава, и његово историјско време били равнодушни према њему, сам „с *причом* која се не мења према поретку у свету”. Док је Витомир лик сочињен да се памти, Бели Марковићев сељак који купује капу је „носилац стања нашег писца” (Витомир Вулетић) који заједно са сељаком „зна да *ћо с кайом*, мора решити овако или онако, али на лицу места свакако”. И решавају то с капом: сељак куповином, а писац изузетно добром организацијом вербалног материјала у антологијску причу из циклуса о сељаку, који се нимало случајно зове *Уклеџа авлија*.

Приче из трећег циклуса (*О свему ће причајти Гаврило*) могле би носити поднаслов *Чистија метифизика, јачија него чистија!*, како се завршава изванредна *Марија Манчини*. Како се сјајно размахнула Бели Марковићева иронија око средишњег питања о судбини метафизике у Срба, са потпитањем о месту и судбини и његове, *par excellence* метафизичке прозе! „Филозофија без метафизике – није могућа као озбиљна дисциплина”, каже Милан Брдар у својој књизи „Филозофија у Дипановом писоару”, проглашавајући критику метафизике – мртвом. Тако су се наш филозоф и наш писац, претпостављају случајно и паралелно, мада се са Бели Марковићем никада не зна шта је све темељно прочитао, нашли на истом путу у различитим дисциплинама. За Србе је метафизика *призивање духова*, премда већина воли, особито у кафани и уз чашицу да „филозофира”, односно изриче „паметне савете о животу који је тежак и *без метифизике*, којом се треба бавити само у доколици и нипошто с варошким намигушама”. За радикалну већину метафизика је и данас, а камоли *онда*, рецимо у време Бране Петронијевића, „највећег метафизичара у Срба”, увозни, европски бренд који се не слаже с изворношћу наше богомдане талентованости и наднавног дара за здраворазумско мудровање о животу.

Стога нам се, сва је прилика, политичка метафизика тако добро примила да је намеравамо извозити целом свету уз нос. Верујем да не читавам Бели Марковићу своје личне наде у повратак метафизике, оне без које филозофско мишљење не може, као што верујем у лековитост његове ненадмашне ироније када се лати описивања нашег народњачког зазирања од „професорских *аукторитетива*”. Већ сами наслови бриљантних проза у циклусу (*Марија Манчини, Adagio љред сивавање, Амаркорд, На љују за Лисабон, Ноћ у белом сајену...*) изазивају осмех на мом лицу и опуштају грч залеђен у овим временима беснила политичке метафизике.